בלק ב

א. אין דער לעצטער נבואה פון בלעם בפרשתנו, וואו עס רעדט זיך בעיקר וועגן דעם זמן פון נאך ביאת המשיח, „באחרית הימים״[1] — ובלשון הרמב״ן[2]: „והנבואה הזאת לימות המשיח היא״[3], וואס דאס איז דער תוכן פון „דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל״[4], היינו מלך המשיח[5] — פירט אויס דער פסוק „ומחץ פאתי מואב וקרקר כל בני שת״.

אין פשט פון „וקרקר כל בני שת״ גע־פינט מען בכללות צוויי פירושים: א) דער תרגום אונקלוס טייטשט: וישלוט בכל בני אנשא[6]. ב) דער אבן עזרא איז מפרש: „כמו מקרקר קיר[7] והטעם הורס״, ד. ה. אן ענין פון הרס וחורבן[8]. און אזוי איז אויך משמע פון תיב״ע און תרגום ירושלמי, וואס אין די תרגומים[9] איז דאָ מודגש דער ביטול והריגה פון די אומות[10].

לכאורה איז משמע, אז די צוויי פי־רושים זיינען מחולק אין דעם, צי עס וועלן בלייבן אומות העולם לעתיד לבא.

איז תמוה: ווי איז שייך צו זאגן אז לעת״ל וועט זיין אַ הרס וחורבן פון „כל בני שת״, אַ השמדה פון אַלע אומות — בשעת עס זיינען דאָ נבואות מפורשות בכמה מקומות וועגן אומות וגוים לעתיד לבא[11], אַנהויבנדיק פון התחלת ישעי׳[12]:

---

1) כד, יד. בת״א שם „בסוף יומיא״. ובתיב״ע ות״י „בסוף עקב יומיא״.

2) עה״ת שם.

3) וראה רמב״ם הל׳ מלכים רפי״א ובלח״מ שם. באברבנאל כאן, וכן באוה״ח פסוק יז ד„כל הנבואה במלך המשיח נאמרה״ (אלא שמחלק הפסוקים לב׳ האופנים ד„בעתה״ ו„אחישנה״).

4) כד, יז.

5) ראה רמב״ן, אברבנאל ואוה״ח שם. וראה ירושלמי תענית פ״ד ה״ה. דב״ר פ״א, כ. תרגומים עה״פ. וברמב״ם שם מפרש דרך כוכב מיעקב על דוד וקם שבט מישראל על משיח. ועד״ז מפרש תחלת הכתוב „אראנו גו״ וסיומו „ומחץ גו״. וכן הפסוק שלאח״ז. וראה בארוכה לקו״ש חי״ח ע׳ 278 ואילך (וראה גם שם ע׳ 272 הערה 18).

6) וכ״ה לפי הרמב״ם שמביא ע״ז הכתוב (זכרי׳ ט, י) „ומשלו מים עד ים״. ובפרש״י עה״פ „ל׳ קורה כר״ (וראה לקו״ש חי״ג ע׳ 89).

7) ישעי׳ כב, ה.

8) ועד״ז ברלב״ג כאן „שיהרוס אותם וירמסם כטעם מקרקר קיר״ (וראה שם בסופו התועלת הי״א). וכן באברבנאל כאן. וראה גם רד״ק בספר השרשים ערך קיר, וראה גם שם בע׳ קרקר (בסיום אות ק). ובספר השרשים לר״י בן ג׳נאח (סוף אות ק׳).

9) בתיב״ע כתבו בהמשך למלחמת גוג: וירוקן כל בנוי דשת משירייתי׳ דגוג דעתידין למסדרא סדרי קרבא בישראל ויפלו פגריהן כולהון קדמוי. ובת״י: וירוקן וישיצי כל בני מדינחא.

10) ועד״ז מצינו ב׳ פירושים בהפסוק שלאח״ז (כד, יח) „והי׳ אדום ירשה והי׳ ירשה שעיר אויביו״ — אם הוא מלשון ירושה (כפי׳ הת״א, וכמפורש ברד״ק בס׳ השרשים ע׳ ירש. וכ״ה לפי הרמב״ם בהל׳ מלכים שם); או מלשון תריכין (כתיב״ע כאן) — גירושין, או השמדה וכליון (ראה ספר השרשים לר״י בן ג׳נאח ערך ירש. ת״י כאן. וראה ראב״ע כאן „מגזרת ואם לא תורישו״ (מסעי לג, נה)).

11) ואין לתרץ דהכוונה כאן היא להרס וחורבן של הממלכה והאומה ולא השמדה ואיבוד בני אדם בתור יחידים, ובהנבואות (שהובאו בפנים) הכוונה רק שיהיו אנשים מאוה״ע — כי: א) בפסוק מפורש „כל בני שת״, שמורה על כל בני אדם — ראה ראב״ע כאן „כמו בני אדם״. ועד״ז הוא באברבנאל. ועוד. וכלשון הת״א „כל בני אנשא״. וכדמוכח גם מהנבואה בזכרי׳ שהובא לקמן סעיף ב. ב) לאידך: מלשון הנבואות בכ״מ משמע שלעת״ל יהיו גם אומים וגוים (ולא רק כאנשים יחידים).

12) ב, ב ואילך.

---

*) ולהעיר מפרש״י כאן „כל האומות״. וראה רמב״ן ודעת זקנים מבעה״ת. ועוד.

„והי׳ באחרית הימים נכון יהי׳ הר בית ה׳ גו׳ ונהרו אליו כל הגוים והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה גו׳ ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים גו׳", ביז[13] צו דער נבואה בסיום ישעי׳[14] „לקבץ את כל הגוים והלשונות ובאו וראו את כבודי גו׳ והגידו את כבודי בגוים והביאו גו׳". ועד״ז די נבואה[15] „אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה׳ לעבדו שכם אחד". און אזוי בכ״מ בנביאים[16].

ב. אין זכרי׳[17] איז דאָ א נבואה: „והי׳ בכל הארץ נאום ה׳ פי שנים בה יכרתו יגועו•[17] והשלישית יותר בה". זאגט אויף דעם דער מדרש[18] אז דער דריט־חלק („השלישית") וואָס וועט בלייבן — „אלו ישראל". קומט אויס, אז לעת״ל וועלן אומות „יכרתו ויגועו".

ולפ״ז איז דער פירוש האבן עזרא אין „וקרקר כל בני שת" לויט דער נבואה הנ״ל אין זכרי׳.

אבער דאָס שטעלט נאָר איבער די שאלה הנ״ל (סעיף א) אויף דער נבואה: ווי שטימט די נבואה אין זכרי׳ מיט די ריבוי נבואות הנ״ל אז לעת״ל וועלן זיין אומות וגוים?

אין גמרא[19] איז א פלוגתא צווישן ריש לקיש און ר׳ יוחנן אין דעם פירוש פון „והשלישית בה יותר": ר״ל זאגט „שלישי של שם. א״ל ר״י לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי אלא אפילו שלישי של נח". איז דאָ א פירוש אין ראשונים[20], אז די פלוגתא צווישן ר״ל און ר״י איז — צי אויך אומות העולם ווערן נכלל אין דער „שלישית יותר בה", און לויט ר״י „אאומות העולם קא קפיד נמי" (אז זיי זאָלן ניט אלע נכרת ווערן)[21].

אבער עס בלייבט שוועך

[נוסף לזה אז לויט אנדערע מפרשים[22] (וכן משמע מפירוש רש״י[23]) איז זייער פלוגתא בלויז בנוגע צו אידן[24] — צי אויך אידן ווערן נכלל אין דעם „פי שנים בה יכרתו", און דאָס וואָס ר״י זאָגט „לא ניחא למרייהו" באציט זיך בלויז אויף אידן[25] — איז]

לויט ריש לקיש, איז (לכו״ע) וועלן אלע אומות העולם נכרת ווערן[26], „יגועו"[27].

ג. דער ענין (צי עס וועלן זיין אוה״ע לעת״ל) איז ניט נאָר א שקו״ט אין פירוש

---

13) וראה שם מב, י ואילך. נו, ג ואילך (וראה רד״ק שם, א. שם, ח).
14) סו, יח ואילך.
15) צפני׳ ג, ט.
16) ראה לדוגמא: מיכה ד, א ואילך (כהפסוקים בישעי׳ ב, ב ואילך). זכרי׳ ב, טו (ראה רד״ק שם, יד).
17) יג, ח.
•17) כ״ה בזכרי׳ שם. ובסנהדרין (וכן בע״י שם) ובמדב״ר שהובאו לקמן — „ויגועו".
18) תנחומא שופטים ט. במדב״ר פט״ו, יד.
19) סנהדרין קיא, א.
20) יד רמ״ה לסנהדרין שם בפי׳ הב׳ (ומסיים ע״ז „והכי מסתבר").
21) וראה גם חדא״ג מהרש״א סנהדרין שם: וא״ל ר״י לא ניחא למרייהו דישראל ודכשרי אוה״ע לימא להו הכי שיתמעטו כ״כ.
22) חדא״ג מהר״ל סנהדרין שם. עץ יוסף לע״י שם.
23) סנהדרין שם.
24) וכ״ה לפי׳ הא׳ ביד רמ״ה שם.
25) כי מ״ש רש״י (שם ד״ה לא ניחא) „ואם אין ישראל מרובין כל כך להיות אחד מג׳ שבעולם יהיו הגרים וחסידי עובדי כוכבים (אוה״ע) להשלים השלישי" — אין זה לפי שרי׳ קפיד גם עליהם, כ״א רק כדי שיתאים החשבון ד„והשלישית", וכהמשך פירש״י „ואם הם מרובין להיות יותר מחלק השלישית יתמעטו קצת ומ״מ לרי״ אין ישראל מתמעטין כל כך כמו לדברי ר״ל".
26) „כל העולם יכרת" (ל׳ רש״י סנהדרין שם).
27) בתרא קב, ב (הובא גם באוה״ת (יהל אור) לתהלים קיז, ז (ע׳ תמז)) „וכנזכר במדרש דבאלף השביעי יהי׳ שליש בנ״א כלין ושני שלישי ישארו

הכתובים, נאָר ער איז אויך אַן ענין אין הלכה:

דער רמב"ם פסק'נט אין ספר היד (ספר הלכות שלו) אין הלכות מלכים[28] ומלחמותיהם[29], אַז איינע פון די פעולות של משיח וועט זיין[30] — „ויתקן[31] את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד שנאמר[15] אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו[32] שכם אחד". און אין דעם פרק שלאח"ז[33] איז דער רמב"ם מסביר די נבואה פון ישעי'[34] „וגר זאב עם כבש" — „שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי העולם[35] . . ויחזרו כולם לדת האמת ולא יגזלו ולא ישחיתו אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל"[36].

ספר היד איז ניט ענינו צו באַשרייבן מאורעות וואָס וועלן פאַסירן לעתיד לבא, אַדער אפילו צו דערציילן סתם וואָס משיח וועט טאָן, נאָר — „הלכות הלכות"[37] סיידן די מאורעות זיינען נוגע להלכה[38] (בפועל).

דאַרף מען זאָגן, אַז ניט נאָר די ענינים אין התחלת ההלכה, וואו דער רמב"ם איז מתאר דעם אופן וסדר גילוי המשיח און די סימנים שלו

[„ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו כו' ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה' הרי זה בחזקת שהוא משיח אם עשה והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי"],

---

כו'". ומפרש ד„מ"ש (צפני' ג, ט) אהפוך אל עמים שפה ברורה אותן העמים הם בני שם ויפת דוקא ולא חם אבי כנען". וביהל אור שם מפרש ד„חם להיותו מקו השמאל נפל בג"ק שלמטה מק"נ שאין להם בירור אבל זרעו של שם ויפת הם מק"נ". וראה גם אוה"ת (יהל אור) שם סז, ה (ע' רל ואילך). וראה גם ע"ד ב' הבירורים באומות — אוה"ת סוכות ע' א'תשסז ואילך. ועוד. וראה ספר הליקוטים דא"ח צ"צ ערך אומות העולם. ספר הערכים-חב"ד ח"ב ערך הנ"ל (סי"א; סי"ב סק"ג; סט"ו). וש"נ.

ולהעיר מב' הפירושים (ספרא בחוקותי כו, ו) ב„והשבתי חי' רעה מן הארץ": א) מעבירם מן העולם, ב) משביתן שלא יזיקו. וראה אוה"ת (יהל אור (ובמילואים)) לתהלים צב, א. ולהעיר מצפע"נ — להרגצובי — בחוקותי שם.

28) פי"א ה"ד.

29) זהו השם המלא — כבהקדמת הרמב"ם ב„מנין המצות על סדר הלכות הרמב"ם" ובהכותרות בריש ספר שופטים וריש הל' מלכים. וראה לקו"ש חי"ח ע' 276 ובהערה *38 שם.

30) כ"ה הפי' לפי הדפוסים שלפנינו. אבל בכת"י ודפוסים שלא שלטה בהם בקורת הצנזור לא קאי בהמשך להפעולה של משיח — ראה לקו"ש שם הערה 37. אבל גם לפ"ז מובן שזהו אחד מהענינים שיהי' בזמן מלך המשיח, כסיום לשון הרמב"ם (בכת"י ודפוסים הנ"ל — הועתק בלקו"ש שם ס"ע 283): „וכשיעמוד המלך המשיח באמת כו' מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעום". שלכן הרי „כל הדברים האלו של ישוע הנוצרי ושל זה הישמעאלי . . אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו כו'". עי"ש.

31) ראה לקו"ש שם השינויי נוסחאות בהמשך לשון הרמב"ם שם.

32) בפסוק „לעבדו" (בלא וא"ו), אבל כ"ה בדפוסי וכת"י הרמב"ם. וראה לעיל ע' 103 הערה 79.

33) פי"ב ה"א.

34) יא, ו.

35) בדפוס הנפוץ „רשעי עכו"ם" (מיראת הצענזור?), אבל בדפוס רומי ר"מ הוא כבפנים. וברמב"ם הוצאת שולזינגער בסופו „רשעי אומות העולם".

36) בדפוס רומי הנ"ל „כישראל".

37) הרמב"ם בסוף הקדמתו לס' היד.

38) להעיר דבהכותרת לפרקים יא-יב דהל' מלכים בדפוס ויניציאה רפד, שי — הל' מלכים ומלחמות ומלך המשיח.

---

*) ועד"ז הוא באוה"ת בראשית כרך ו תתשכז, א. ובסה"מ תקס"ג ח"א ע' פא: „וכמארז"ל שלישית יהי' כלה כו'".

זיינען נוגע להלכה — צו וויסן לויט די סימנים כו' אַז ער איז „משיח בודאי"[39] — נאָר אויך דער סיום ההלכה (וואָס ער וועט טאָן נאָכדעם ווי מ'וועט שוין וויסן, אַז ער איז „משיח בודאי") איז פאַרבונדן מיט הלכות בקשר צו די ידיעה והכרה פון „משיח בודאי":

צו וויסן אַז משיח וועט בויען „מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל" און וועט ברענגען גאולת כלל ישראל, ובמילא וועט זיין די שלימות הלכות ומצות התורה, ווי ער איז מפרט בריש פרק יא שם (ווי געזעדט בארוכה במקום אחר)[40], און עס דאַרף זיין אויך די אמונה וידיעה אַז ער וועט פועל זיין די גאולה בכל העולם כולו: „ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד".

ויש לומר נאָכמער, אַז דער ענין איז נוגע ניט נאָר אין דער אמונה וידיעה פון אידן אין משיח'ן, נאָר אויך אין דער הנהגה פון בנ"י בזמן הזה: דער רמב"ם פסק'נט[41] „צוה משה רבינו מפי הגבורה לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח". און וויבאַלד אַז משיח וועט אויפטאָן דעם „ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה' . . אהפוך אל עמים וגו'", קומט אויס, אַז דער ענין פון דער פעולה אויף אוה"ע „לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח" איז מעין און אַ הכשרה[42] צו ביאת ופעולת משיח צדקנו בזה[43].

[ועפ"ז יומתק וואָס די הלכה (און עד"ז די אַנדערע הלכות וועגן בני נח[44]) האָט דער רמב"ם אַריינגעשטעלט אין הל' מלכים, גלייך פאַר די דינים והלכות מלך המשיח][45].

ד. וועט מען דאָס פאַרשטיין בהקדם הביאור אין דער נבואה „פי שנים בה יכרתו ויגועו" — דלכאורה תמוה ביותר:

ווי קען זיין, אַז לעתיד לבא וועלן אַלע אומות יכרתו? ס'איז דאָך „טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו"[46].

ואע"פ אַז מען געפינט כמה מאורעות, אַנהויבנדיק פון דור המבול, וואָס „וימח את כל היקום"[47]; „קץ כל בשר בא לפני"[48] — זאָגט מען דערביי דעם טעם ווייל „מלאה הארץ חמס מפניהם"[48], „השחית כל בשר את דרכו על הארץ"[49],

פון דעם לשון נבואות הנ"ל איז אַבער

---

39) שבפשטות זוהי ההלכה שבזה לידע סימני משיח, ובסדר זה דוקא. וראה לקו"ש ח"ה ע' 149.

40) ראה בארוכה לקו"ש חי"ח ע' 277 ואילך. וראה גם לקו"ש חכ"ז ע' 249 ואילך.

41) הל' מלכים פ"ח ה"י.

42) כי דין זה „לכוף את כל באי העולם לקבל מצות שנצטוו בני נח" הוא בכל זמן, ולא רק בזמן שהיובל נוהג כדין גר תושב שאין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג (רמב"ם הל' ע"ז פ"י ה"י. הל' מילה פ"א ה"י. הל' איסורי ביאה פי"ד ה"ח), כמדובר כמ"פ. ונת' בארוכה בלקו"ש חכ"ו ע' 134 ואילך. ואכ"מ.

43) ולכן נוגע ביותר בסוף זמן הגלות שכל אחד ישתדל להשפיע על אוה"ע (בדרכי נועם ובדרכי שלום) שיקיימו את המצות שלהם, כמשנ"ת כמ"פ (וראה לקו"ש שם ע' 140 ואילך).

44) פ"ט ויו"ד שם.

45) ולהעיר שהרמב"ם מסיים הדינים השייכים לב"נ בסוף פ"י דהל' מלכים (לפני ההלכות דמלך המשיח) „צוו חכמים לבקר חוליהם ולקבור מתיהם עם מתי ישראל ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל מפני דרכי שלום. הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו ונאמר דרכי' דרכי נועם וכל נתיבותי' שלום" — ראה לקמן בפנים. ולהעיר דבגיטין סא, א (וכן בתוספתא שם ספ"ג) איתא רק „מפני דרכי שלום". ואכ"מ.

46) תהלים קמה, ט. ואפילו על בע"ח (ב"מ פה, א).

47) נח ז, כג.

48) שם ו, יג.

49) שם, יב.

משמע, אז דאָ רעדט זיך ניט (ווי אין אַנ־ דערע נבואות) וועגן דעם עונש אויף רשעי אוה״ע מחמת זייער השחתה כו׳, נאָר דער (קרקר) הרס פון „כל בני שת״ — די גאַנצע מענטשהייט, וואָס איז כולל אויך חסידי אומות העולם[50] [וכנ״ל סעיף ב, אז „והשלישית יותר בה״ — „אלו ישראל״, בלויז אידן].

דאָס (אז נאָר „השלישית יותר בה״) האָט אויך קיין שייכות ניט צו, להבדיל, ולא תקום פעמים צרה ר״ל — די גזירות והשמדות אויף אידן ר״ל בזמן החורבן, און אזוי אויך כל משך זמן הגלות, ביז צום חמור שבהם וואָס איז געווען בדור שלפנינו — ווייל דאָס אלעס איז אין דער צייט פון גלות, און וויבאַלד ס׳איז אַ זמן פון חושך והעלם והסתר, איז דער ענין פון „ורחמיו על כל מעשיו״, אפילו בנוגע לישראל עם קרובו, ניט באופן גלוי (ביז אז עס קומט די שאלה „השופט כל הארץ לא יעשה משפט״[51], „למה הרעותה לעם הזה״[52] וכיו״ב[53]);

משא״כ בנוגע דעם זמן פון לעת״ל, וואָס דעמאָלט וועט זיך אויספירן דער יעוד פון לתקן עולם במלכות שד״י — און ווי עס ווערט געזאָגט וויטער אין דער נבואת זכריה[54] גופא „והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד״, „ולא יכנף עוד מוריך וגו׳״[55], עס וועט זיין גילוי אלקות[56] — ווערט די שאלה: ווי קען דעמאָלט זיין אַ הירוס והשמדה פון אַלע אומות?

ה. בפשטות וואָלט מען געקענט זאָגן, אז דער פירוש פון „פי שנים יכרתו יגועו״ (ועד״ז דער פסוק „וקרקר כל בני שת״) איז — ניט אז די אוה״ע וועלן פאַרטיליקט ווערן דורך אַ פעולה פון (היפך הרחמים) הירוס והשמדה, נאָר אז זיי וועלן ניט האָבן קיין המשך פון דורות (קינדער),

עס וועט ניט זיין פעולת כח ההולדה, וועט במשך הזמן במילא (באופן טבעי) זיין „יכרתו ויגועו״[57] —

און מען קען ניט פרעגן: דאָס גופא (שלילת כח ההולדה) איז לכאורה בסתירה צו „ורחמיו על כל מעשיו״ — ווייל, כידוע[58], איז אינעם כח ההולדה וואָס איז דאָ אַ נבראים זאָגט זיך אַרויס דער כח האי״ס והבלי גבול פון דעם אויבערשטן. וואָרום נבראים מצ״ע זיינען דאָך במדה וגבול און דעריבער איז ניט שייך אז זיי זאָלן מצד עצמם האָבן דעם ענין פון הולדה[59] וואָס יכולתה איז — להוליד עד אין סוף; דאָס איז נאָר מצד דעם כח האי״ס של הקב״ה וואָס ער ית׳ האָט אַריינגעגעבן אין דער טבע פון גוף המוליד.

וועג עס פעלט דער כח ההולדה מיינט ניט, אז מ׳נעמט צו אַן ענין שב־ טבע, נאָר, אז מען האָט ניט מוסיף גע־ ווען נאָך אַ כח (וואָס בעצם איז ער למעלה מהטבע[60]).

---

50) שקבלו ז׳ מצות ב״נ ונזהרים לעשותן (רמב״ם שם פ״ח הי״א) שאינו בדין דיהרג (שם הי״), ואדרבה, להרמב״ם (שם הי״א) יש לו חלק לעוה״ב.

51) וירא יח, כה.

52) שמות ה, כב.

53) ראה ברכות ז, א. ועוד.

54) יד, ט.

55) ישעי׳ ל, כ.

56) ראה תניא פל״ז.

57) להעיר מעונש כרת כו׳ הנאמר בתורה.

58) ראה לקו״ת שה״ש לט, ד ואילך. המשך שמח תשמח תרנ״ז ע׳ 5 (סה״מ תרנ״ז ע׳ קעז) ואילך. ד״ה ואתם הדבקים תרפ״ו (סה״מ תרפ״ו ע׳ רכו־ז) פ״ד. ובכ״מ.

59) ואינו נמצא אפילו במלאכים (לקו״ת שם. ביאוה״ז ה, ד ואילך).

60) ראה אגה״ק ס״ך (קלב, א ואילך) בענין תדשא הארץ גו׳.

ו. דער ביאור איז אַבער ניט אינ־גאַנצן מספיק, ווייל:

א) וויבאַלד אַז לעתיד לבא וועט זיין „אהפוך[15] אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד" — פֿאַרוואָס זאָל (אפילו במשך הזמן) בטל ווערן די מציאות פון קוראים ועובדים?

ב) מפורש בנבואה „והיו[61] מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך", „ועמדו[62] זרים ורעו צאנכם", און ריש לקיש גופא זאָגט[63] „כל הזהיר בציצית זוכה ומשמשין לו ב' אלפים וח' מאות עבדים" — הייַנט ווי קען מען זאָגן אַז אַלע אומות וועלן (במשך הזמן) נכרת ווערן?

דאָס איז מכריח צו זאָגן, אַז לכל הפי־רושים ווערט ניט געמיינט אַז לעת"ל וועט בטל ווערן די מציאות פון אומות העולם בפשטות[64]; זייער מציאות וועט זיין אויך לעתיד לבא; נאָר די חילוקי דעות הנ"ל [די צוויי פירושים אין „וקרקר כל בני שת", ועד"ז די פירושים הנ"ל (סעיף ב) אין „פי שנים בה יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה"] זיינען וועגן דעם אופן ווי אַזוי זייער מציאות וועט דעמאָלט זיין.

ז. וי"ל הביאור בזה:

נאָך דער גאולה העתידה, ווען ס'וועט זיין גילוי אלקות אין וועלט, ווי דער פסוק זאָגט[65] „והי' ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד", איז פשוט, אַז עס וועט דעמאָלט ניט זיין קיין אָרט פאַר טומאה ורע אין וועלט (ווי עס שטייט אין זכרי'[66] (פאַרן פסוק „פי שנים גו") „ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ"). ומובן, אַז בנוגע בני אדם וועט לעת"ל ניט זיין קיין מציאות פון אויביו של השם ורשעים: נאָר לאחרי ווי די אויבים ורשעים וועלן באַקומען זייער עונש, ווי מבואר בכמה נבואות[67], וועט זיין „ויתקן[68] את העולם כולו (מדבר חי צומח דומם) לעבוד את ה'".

[און ווי רש"י טייטשט[69] דעם פסוק „שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד": ה' שהוא אלקינו עתה ולא אלקי העובדי כוכבים הוא עתיד להיות ה' אחד שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ונאמר ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד].

דערביי איז יש מקום לשקו"ט: דער עיקר גילוי דלעתיד איז צו אידן, אַזוי ווי די גאולה איז בנוגע אידן וויל גלינו מארצנו — „וקבץ[68] נדחי ישראל"; און גאולת העולם כולו איז אַ תוצאה ודבר טפל צו דער גאולה פון אידן —

אַזוי ווי די גאַנצע באַשאַפונג און זייער מציאות איז „בראשית — בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית"[70].

און אין דעם קענען זיין צוויי אופנים: דער מצב הגאולה אין וועלט, כולל אוה"ע, הערט זיך אַן ביי זיי אַלס אַ פרט

---

61) ישעי' מט, כג.
62) שם סא, ה. וראה ברכות לה, ב.
63) שבת לב, ב.
64) וראה אוה"ח כאן סוף פסוק יח: ולזה וקרקר כל בני שת ולא אמר ומחץ כי לא יתאבדו כל האומות לעתיד לבא ועליהם נאמר בנבואה הנער בן מאה שנה וגו'. וראה גם מ"ש שם פסוק יט.
65) זכרי' יד, ט. וראה פסחים נ, א.
66) יג, ב.
67) ראה לדוגמא בהקאפיטלעך שנסמנו בהערה 13, 14.
68) רמב"ם שהובא לעיל סעיף ג.
69) ואתחנן ו, ד. וראה ספרי שם.
70) פרש"י ר"פ בראשית. וראה תנחומא (באבער) בראשית יוד. אותיות דרע"ק ב.

אין דער גאולה פון אידן: אַדער אַז באַ זיי איז נרגש זייער גאולה (אויך) כענין בפני עצמו.

די הסברה בזה:

לויטן ערשטן אופן קומט אויס, אַז ענינו של משיח און פונעם גילוי דל־עתיד איז בלויז צוליב אידן — אידן זאָלן קענען לערנען תורה און מקיים זיין מצות בתכלית השלימות. און דער־פאַר איז ניט געניג וואָס אידן וועלן ניט האָבן אויף זיך קיין „שעבוד מלכיות", נאָר די גאַנצע וועלט דאַרף זיין כדבעי — „לא[68] יגזלו ולא ישחיתו" — אַן עולם מזוכר — און בשעת די וועלט איז באופן כזה, איז עס אַ מקום מוכשר פאַר אידן צו דינען דעם אויבערשטן. ובשלימות בזה, אויך די אומות העלפן אַרויס אידן, בכ"ז, כנ"ל (סעיף ו').

און מ'קען זאָגן אַז די גאולה ווי דאָס איז בשייכות צו העולם איז ניט נאָר אַ פרט פון דער גאולה של ישראל, נאָר אויך אַן ענין בפ"ע[71]; ד. ה. אין העולם כולו — יעדער פרט פון עם — הערט זיך אָן, אַז די כוונה עליונה אין זייער בריאה וגאולה איז (אויך) זייער בירור וזיכוך. וואָרום אויך זיי זיינען בריאתו של הקב"ה[72].

ח. ועפ"ז יש לומר אַז בהתאם צו די צוויי אופנים הנ"ל זיינען די צוויי פי־רושים הנ"ל (ס"א) אויף „וקרקר כל בני שת"; ועד"ז אינעם פירוש (בס"ב) „פי שנים בה יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה", צי „והשלישית" איז אויך כולל אוה"ע אַדער ניט:

לויט דעם ערשטן אופן, אַז די גאולת העולם כולו (כולל — אוה"ע) איז אַ פרט און בשביל גאולת ישראל, קומט אויס, אַז די מציאות פון אוה"ע בפ"ע ווערט „יכרתו ויגועו", פאַרלאָרן: און ניט נאָר אַלס אַן אומה, נאָר אויך אַלס יחידים [וי"ל דוגמא בהלכה — מציאות פון אַן עבד, וואָס האָט ניט קיין מציאות בפ"ע, ווייל כל מה שקנה עבד קנה רבו[73]].

לויט דעם צווייטן אופן אַבער, אַז ס'איז דאָ אַ באַזונדער אויפטו און תכלית אין זייער בירור וזיכוך (ניט נאָר אַלס פרט פון גאולת ישראל), קומט אויס, אַז לעת"ל וועט זייער מציאות ניט בטל ווערן;

והסברה זו איז דער פירוש פון „וקרקר כל בני שת" אַז משיח איז שולט „בכל בני אנשא" — אַז אוה"ע זיינען אין „גדר מציאות"[74], וואָס דערפאַר איז אויף זיי (בפ"ע) שייך דער ענין השליטה פון משיח'ן.

און לדעת ר' יוחנן (כפירוש הא' שהובא לעיל ס"ב) ווערט אויך אויף זיי געזאָגט „לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי": ביי דעם אויבערשטן, אַלס „מרייהו" פון די אוה"ע, איז „לא ניחא" אַז אין זיי זאָל זיך ניט אָנהערן די גאולה. דעריבער זאָגט ער אַז אויך אוה"ע ווערן אַריינגערעכנט אין „והשלישית יותר בה".

ט. עפ"ז קומט אויס, אַז אין הלכה, לדעת הרמב"ם, ועד"ז אין תורת החסידות, איז מבואר כאופן הב' הנ"ל:

דער רמב"ם איז מדגיש בכמה מקומות, אַז לעת"ל וועט דער אויפטו

71) להעיר מפרש"י נצבים ל, ג: ואף בגליות שאר האומות מצינו כן כו'. וראה לקו"ש ח"ט ע' 180 ואילך.

72) להעיר ממרז"ל מגילה (י, סע"ב): אמר הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה.

73) ראה קידושין כג, ב. וראה רשב"א שם.

74) ראה לקו"ש חי"ח ס"ע 165 ואילך. ח"כ ס"ע 139 ואילך.

פון דער גאולה וענינ׳ זיין אויך בשייכות צו אוה״ע, און אין די אַלע ערטער זאָגט ער דאָס וויי אַן ענין בפ״ע — ניט אַלס פרט פון דער גאולה פון אידן: אין די צוויי ערטער הנ״ל[75]: אין סוף פי״א פון הל׳ מלכים: „ויתקן את העולם כולו לעבוד את ה׳ ביחד שנאמר כו׳״, וברפי״ב: „שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי העולם•[75] כו׳ ויחזרו כולם לדת האמת[76] ולא יגזלו ולא ישחיתו אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל״;

ועד״ז בסיום וחותם ספרו, וואו ער זאָגט: „ולא יהי׳ עסק כל העולם אלא לדעת את ה׳ בלבד״, וואָס פון פשטות לשונו איז מובן•[76] אַז דאָס מיינט אויך אוה״ע[77].

וי״ל אַז אין דעם וואָס דער רמב״ם האַלט אַז די גאולה העתידה וועט אויפ־טאָן אַ חידוש ועילוי באַ אוה״ע אויך בפ״ע, גייט ער לשיטתו: דער רמב״ם זאָגט[78]: „כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אוה״ע ויש לו חלק לעוה״ב והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב״ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו כו״. ד. ה. אַז מ׳ת האָט אויפגעטאָן אַן עילוי נוסף אין די ז׳ מצות בני נח (אויף וועלכע די ב״נ זיינען נצטווה געווארן פון פריער), און במילא אויך אין דער מציאות פון אוה״ע — און דערפאַר האָבן זיי אַ שכר בפ״ע.

אַזוי איז אויך מובן פון דעם וואָס דער אַלטער רבי זאָגט אין תניא[79] אַז „מיתרון ההארה (וואָס וועט נתגלה ווערן) לישראל (לעת״ל) יגי׳ חשך האומות גם כן כדכתיב[80] והלכו גוים לאורך וגו׳ וכתיב[81] בית יעקב לכו ונלכה באור ה׳ וכתיב[82] ונגלה כבוד ה׳ וראו כל בשר יחדיו וגו׳ וכתיב[83] לבוא בנקרת הצורים ובסעיפי הסלעי׳ מפני פחד ה׳ והדר גאונו וגו׳ וכמ״ש[84] והופע בהדר גאון עוזך על כל יושבי תבל ארצך וגו׳״.

דערמיט וואָס ער איז זיך ניט מסתפק מיט דעם וואָס ער זאָגט פריער „שאז יזדכך גשמיות הגוף והעולם ויוכלו לקבל גילוי אור ה׳ שיאיר לישראל ע״י התורה שנקר׳ עוז״, וואָס דערפון איז משמע אַז דער זיכוך הגשמיות (פון דעם גוף און דעם עולם) איז נוגע צו אידן למטה, אַז זיי זאָלן קאָנען מקבל זיין גילוי אור ה׳:

---

75) וראה גם רמב״ם הל׳ תשובה פ״ט ה״ב: ולפיכך ילמד כל העם כו׳ ויבואו כל הגויים לשומעו שנאמר והי׳ באחרית הימים נכון יהי׳ הר בית ה׳ בראש ההרים. פיה״מ להרמב״ם סנהדרין בהקדמה לפ׳ חלק.

•75) ראה לעיל הערה 35.

76) דמהמשך לשון הרמב״ם בהל׳ מלכים שם משמע דאין כוונתו בזה שיתגיירו ויקבלו דת ישראל• (ראה רש״י בזכרי׳ שם בפי׳ והשלישית יותר בה), אף שבכ״מ ברמב״ם (הל׳ מתנ״ע רפ״י. הל׳ חגיגה פ״ג ה״א וה״ו) מוכח שדת האמת היינו דת ישראל. וכן צ״ע בלשון „דת האמת׳ שבספ״ד דהל׳ מלכים. וראה לקמן ע׳ 195 ובהערה 45. ואכ״מ.

•76) ראה בארוכה לקו״ש חכ״ז ע׳ 246 ואילך.

77) שלכן ממשיך „ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים כו׳״, ישראל ולא אומות.

78) הל׳ מלכים פ״ח ה״א.

79) סוף פל״ו.

80) ישעי׳ ס, ג.

81) שם ב, ה.

82) שם מ, ה.

83) שם ב, כא (ושם: בנקרות . . ומהדר).

84) נוסח תפלת שמו״ע דר״ה.

•) אבל בדרשות הר״ן (דרוש ז׳) מביא ראי׳ מע״ז (כד, א) „שכל האומות ישובו לאמונתנו בכל פרטי המצות ודקדוקיהן״. — ולהעיר מהגי׳ ברמב״ם „ויחזרו בתשובה כולם״.

נאָר איז מוסיף נאָך אַן ענין: „ומיתרון ההארה לישראל יגי׳ חשך האומות כו״ —

איז דער אַלטער רבי מדגיש, כנ״ל, אַז דער „יגי״ חשך האומות איז ניט נאָר אַ חלק און פרט וואָס איז נוגע צום עילוי וזיכוך פון אידן, נאָר ס׳איז אַן ענין וואָס איז נוגע אומות העולם גופא: און דערי־בער, כאָטש דער „יגי׳ חשך האומות״ קומט פון דעם יתרון ההארה לישראל (כפשוטו, ווייל דער עיקר גילוי איז דאָך אין אידן וואָס ישראל וקוב״ה כולא חד), ווערט אָבער אויפגעטאָן אַ פעולה פנימית, אַ גילוי אור אלקי, און אַ תנועה פון יראה וביטול בא אוה״ע, ביז עס ווערט „והופע בהדר גאון עוזך על כל יושבי תבל ארצך וגו״, אַז דער אוי־בערשטער ווערט נתגלה על כל יושבי תבל (וועלכע איז) ארצך.

י. וואָס איז דער ענין מיוחד אין דעם וואָס מען זאָגט אַז ס׳איז דאָ אַן ענין וגילוי בזמן הגאולה צו אוה״ע בפ״ע און וואָס איז דאָס נוגע צו מוסיף זיין דאָס אין תניא דאָרט?

אויך דאָרף מען פאָרשטיין: וויבאָלד אַז די גאָנצע בריאה און מציאות פון שמים וארץ וכל צבאיהם (כולל — אוה״ע) איז „בשביל ישראל ובשביל התורה״, ווי קען מען זאָגן אַז עס זאָל זיך אָנהערן אין זייער גאולה אַ כוונה וענין בפ״ע, אויסער די גאולה פון אידן?

מוז מען זאָגן, אַז אויך דאָס איז נוגע צו אידן.

דער ביאור בזה:

בשעת די הנהגה פון דער וועלט איז כדבעי — „לא יגזלו ולא ישחיתו״, אָבער זייער ביטול צו אלקות קומט נאָר אָלס תוצאה פון זייער שעבוד און ביטול צו אידן, אין זיי גופא האָרט זיך דאָס ניט אַן — דעמאָלט קומט אויס, אַז די גאולה, וואָס תוכנה איז „והי׳ ה׳ למלך על כל הארץ״, איז ניט בשלימות. וואָרום אין זיי הערט זיך ניט אַן דער „למלך״. ובמילא איז אויך ניטאָ די שלימות הגילויים פון דער גאולה בשייכות צו אידן — זייערע „משרתים״ („אומניך״) דערהערן ניט דעם „למלך״.

בשעת אָבער די וועלט וכל אשר בה דערהערט, מצד ענינם הם, דעם „למלך״ — ביי זיי איז „לקרוא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד״, „יחזרו כולם לדת האמת״, ביז אַז אויך כל עסקם איז „לדעת את ה׳ בלבד״ — דעמאָלט איז דאָס אַ גאולה שלימה, עס ווערט אויסגעפירט די כוונה פון דירה בתח־תונים בשלימות, ובמילא — די שלימות פון גאולה באָ אידן[85].

יא. ע״פ הנ״ל יש לתווך צווישן די צוויי פירושים אין „וקרקר כל בני שת״ [און די התאמה פון דער נבואה „יכרתו יגוער״ מיט די אַנדערע נבואות וועגן דער מציאות האומות לעת״ל] — ע״ד החסידות:

לעת״ל וועט זיין „והי׳ ה׳ למלך על כל הארץ״, און דער גילוי (כשם שאני נכתב) פון „ה׳ אחד״ בכל העולם כולו. בפרט — וועט אין דעם זיין[86] אַ חילוק צווישן אידן און „כל הארץ״, ובהתאם צום חילוק אין זייער מציאות[87]:

---

85) ועפ״ז מובן שמ״ש בתניא שם „ומיתרון ההארה לישראל יגי׳ חשך האומות״ הוא עוד פרט והמשך למ״ש לפנ״ז „שאז יזדכך גשמיות הגוף והעולם ויוכלו לקבל גילוי אור ה׳ שיאיר לישראל כו״ (ראה לעיל סוף ס״ט).

86) ראה לקו״ש חי״ב ע׳ 74 הערה 30. ושו״נ.

87) הנ״ל בעבודת האדם להעיר מד״ה לא הביט (מאמרי אדה״ז על הפרשיות ח״ב ע׳ תרפא — ברוקלין, תשמ״ג).

די גאַנצע בריאה, כולל אוה"ע, איז אַ מציאות וואָס איז נתהווה געוואָרן דורך דעם אויבערשטן, ברא אלקים מאין ליש בעשרה מאמרות, ובלשון הרמב"ם[88] „כל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו". אויף אידן (נשמות ישראל) וועלט געזאָגט נאָכמער[89] „ישראל וקוב"ה כולא חד"[90].

ועפ"ז לעת"ל וועט עס וועט נתגלה וועלן דער אמת פון ה' לעולם, גילוי „ה' אחד" אין וועלט, ובשלימות, וועט דער־ הערט וועלן בכל הבריאה כולה, כולל אוה"ע, ווי „לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו", און אַז אַן דעם אויבערשטן „אין דבר אחר יכול להמצאות"[91], ד.ה. עס וועט דערהערט וועלן אַז זיי זיינען ניט קיין מציאות אמיתית[92] („יכרתו יגוער", „קרקר" — אַ „הרס" פון זייער מציאות);

משא"כ בא אידן וועלט נתגלה, אַז זייער מציאות גופא איז עצמותו כביכול, ישראל וקוב"ה כולא חד.

(משיחות ש"פ בשלח וש"פ משפטים תשמ"ג)

88) ריש הל' יסוה"ת.
89) ראה זח"ג עג, א. תניא רפ"ב. אגה"ת פ"ד.
90) אלא ש.אח"כ ירדה בסתר המדריגה ג"כ ע"י בחי' האותיות שבמאמר נעשה אדם" (אגה"ת שם).
91) לשון הרמב"ם שם ה"ב.
92) ראה בארוכה שער היחוד והאמונה פ"ג. וראה ד"ה ולקחתם תרס"א.